

ELS ÀNGELS TENEN CORNS? NOTES FILOLÒGIQUES SOBRE L'EDICIÓ DE LA CONFESSIÓ DE BARCELONA

La *Confessió de Barcelona*, editada l'any 1947 per Miquel Batllori, és una de les obres catalanes més emblemàtiques de Mestre Arnau, que ha estat qualificada pel seu editor de “resum autèntic de totes les seves doctrines apocalíptiques i espirituals”.¹

No és d'estranyar, doncs, que l'obra hagi rebut molta atenció per part dels estudiosos del pensament d'Arnau i de la literatura catalana medieval. Gràcies als seus treballs, entre els quals cal destacar les aportacions de Jaume Mensa,² les circumstàncies històriques de la redacció d'aquesta obra i el seu significat doctrinal i literari avui estan ben documentats. Amb tot, el text de l'edició de l'any 1947 no ha estat revisat fins ara.

D'entrada, aquesta revisió podria semblar gratuïta, ja que l'únic testimoni textual de la *Confessió de Barcelona*, el manuscrit I, núm. 37 de l'Arxiu de l'Arxiprestal de Morella, es perdé durant la Guerra Civil, havent de treballar el pare Batllori sobre la transcripció prèvia del manuscrit de Mn. Manuel Betí.³ Mentre que no torni a aparèixer aquest manuscrit —possibilitat que no hauríem de descartar—, qualsevol esmena del text que es vulgui proposar no es pot corroborar sobre la base del manuscrit. Tanmateix, crec que la crítica interna del text clarament exigeix algunes correccions importants que em permeto d'exposar a continuació:

1) A les pàgines 117, l. 14 – 118, l. 4, descrivint els precursors de l'Anticrist, Arnau es refereix a la Revelació de Joan. L'edició diu així:

* Alexander Fidora és professor d'investigació ICREA, adscrit al Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana de la Universitat Autònoma de Barcelona.

1. Vegeu ARNAU DE VILANOVA, *Obres catalanes, vol. I: Escrits religiosos*, ed. Miquel Batllori, Barcelona: Editorial Barcino, 1947, p. 56.

2. Vegeu, per exemple, Jaume MENSA I VALLS, “La vernacularització al català de textos profètics, bíblics i teològics en la *Confessió de Barcelona* d'Arnau de Vilanova”, dins: Anna ALBERNI et al. (eds.), *El saber i les llengües vernacles a l'època de Llull i Eiximenis – Knowledge and Vernacular Languages in the Age of Lull and Eiximenis*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012, pp. 45-56

3. Aquesta transcripció fou publicada per Ramon D'ALÒS: “Arnau de Vilanova: *Confessió de Barcelona*”, *Quaderns d'Estudis* 13 (1921), Annex. Per als punts que assenyalem a continuació, hem consultat aquest text, a més de l'edició de Batllori. Ens hi referim allà on les dues edicions divergeixen.

E d'aquests aytals parla nostre Senyor en l'*Apocalipsi*, especialment en dos lochs. E en la hun los compara a bèstia pujant de la terra, segons que és declarat en lo *Libre dels falses religioses*. E diu axí: que enganaran lo poble dels christians, per ço car hauran en pareença los dos corns del àngel, ço és, les dues excel·lències e perfeccions de nostre senyor Jesuchrist, ço és, sentadat de vida e de saber la veritat de Déu. Axí, per aquestes dues parences e semblances, hauran auctoritat de parlar entre-l poble [...]

Miquel Batllori indica que el passatge es refereix a Ap 13,11, tot afegint, amb relació a les paraules subratllades, que es tracta d'“interpretacions enterament arbitràries”. Efectivament, tal i com està editat, el text dóna la impressió de ser una interpretació bastant fantasiosa i poc ortodoxa del text bíblic, ja que l'angelologia mai no ha atribuït corns als àngels. Amb tot, la imatge de l'àngel cornut certament no és d'Arnau, sinó un error o bé de còpia en el manuscrit de Morella o bé de la transcripció. El que el text ha de dir, i sens dubte digué, és que la bèstia cornuda es podrà confondre amb l'“anyell de Déu”. Aquesta esmena, que proposa corregir una mala lectura d'“àngel” per “anyell”, és plenament consistent amb Ap 13,11: “[Bestia] habebat cornua duo similia agni”, i amb el comentari d'aquest passatge en l'*Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum* d'Arnau.⁴

2) Poc després, a les pàgines 118, l. 21 – 119, l. 8, Arnau confessa haver declarat el següent:

Aprés açò, confés haver scrit que, per ço car nostre senyor Jesuchrist sabie e conexie que la perversitat e la malesa d'aquests falses religioses farien perillar lo poble simple, que-s guayt diligentment d'aquells. E diu axí en l'avangeli de sent Matheu: ‘Guardats-vos e guaytats-vos dels falses prophetes, qui vindran a vós ab falses vestidures d'ovelles.’ Ço és, diu la *Glosa*: ‘En semblant de religió; e là yns, ab lur coratge seran lops rabats, ço és, plens de cobesa e d'enteniment e desig de sostraer los béns temporals’. La segona cosa de què son curos[es] és de donar doctrine e informament com puguen ésser coneguts, per tal que negú no-s leix a ells enganar. E aquesta doctrina dóna complidament.

4. Cf. ARNAU DE VILANOVA, *Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum* (= *Libre dels falses religioses*), ed. Josep PERARNAU, Arxiu de Textos Catalans Antics, 20 (2001), pp. 7-348, aquí pp. 117-119: “*Apocalipsis* etiam decimo tertio aperte dicit JOHANNES: ‘Et uidi aliam bestiam ascendentem de terra, et habebat duo cornua similia agni’, etcetera. Sicut enim bestia, quam in eodem capitulo dixerat se uidisse ascendentem de mari, est caterua reproborum ascendens in sublimitatem potentie secularis de populo infideli, cuius caput est Antichristus, ita dicit *Expositio*, bestia ascendens de terra est caterua reproborum ascendens in sublimitatem alicuius status de populo fidelium, habens duo cornua similia Agni, hoc est, duas excellentias, quantum ad apparentiam similes excellentiis Christi, scilicet, sublimis sapientia, qua uidebuntur et diuina et humana cognoscere; et sublimis religio, qua uidebuntur apud uulgares aut seculares, eximie sanctitatis, cum tamen intus pleni sint uiciis et immundiciis, quod per bestiam denotatur.” (Agraixo a Jaume Mensa aquesta referència).

Llegint aquest passatge amb l'esmena introduïda pels editors (“curós” > “curoses”), el lector ha d'entendre que Jesucrist crida als fidels a armar-se contra els falsos profetes, els quals, paradoxalment, serien “curoses” d'explicar a tothom com se'ls pot reconèixer. És obvi que aquest no pot ser el sentit del text d'Arnau.⁵

A més, aquesta esmena dificulta la lectura de la frase següent, amb un aparent canvi de *numerus* en el subjecte gramatical: els falsos profetes són curoses de descobrir-se i aquesta doctrina dóna (i no donen!) complidament. Batllori mateix s'adonà d'aquesta incongruència, ja que anota a peu de pàgina que, pel context, el subjecte omès de “dóna” hauria de ser la Bíblia.

Tot i així, roman el contrasentit que els falsos profetes es descobriran a si mateixos. Cal suprimir, al meu entendre, l'esmena i, a més, llegir “fon curós” en lloc de “son curós”, perquè el subjecte principal de tot el paràgraf és Jesucrist:

La segona cosa de què fon [o: fou] curós és de donar doctrine e informament com puguen ésser coneguts [...]

Un error de lectura de “son” en lloc de “fon”, sigui en la còpia de Morella, sigui en la transcripció de Betí, és fàcil de suposar des d'un punt de vista paleogràfic.

3) Una sèrie de problemes textuais afecten l'anomenada Revelació d'Hildegarda, coneguda per les seves paraules inicials “Insurgent gentes”. Aquest text és citat per Arnau en llatí i, seguidament, traduït al català. La comparació dels textos llatí i català editats per Batllori a les pàgines 124-130 exigeix, si més no, tres comentaris (prescindim de senyalar errors de puntuació del text llatí allà on no coincideix amb la manera de traduir d'Arnau):

a) A la pàgina 124, ll. 5-10 s'afirma que els falsos religiosos que Arnau vol atacar fan el següent:

Fortes et sani cessabunt a laboribus et vaccabunt ocio, assumentes pocius exemplum mendicandi, studebunt nimium qualiter doctoribus veritatis perverse resistant, et cum potentibus innocentes destruunt, et peccatores seducant [...]

La traducció d'Arnau diu:

Estaran forts e delitoses, amaran més star en va e menjar, que treballar per viure. Fortment s'estudiaran com pusquen en tort o en través [resistir] aquells que

5. Vegeu el text citat al número 4 del present article, on Arnau afirma explícitament que les forces de l'Anticrist no es poden delatar a si mateixes.

mostraran veritat, e com pusquen ab los poderoses destruir los innocens, e enganar los majors.

Crida l'atenció la traducció de “peccatores” per “majors”. Com fa notar Batllori, el passatge en qüestió manca en l'edició de la Revelació d'Hildegarda publicada l'any 1858 per Fabricius.⁶ Sí que es troba, en canvi, a l'edició més recent de Kerby-Fulton, Hayton i Olsen, on diu:

Fortes et sani cessabunt a laboribus et vacabunt ocio assumentes pocius exemplum mendicandi. Studebunt nimium qualiter doctoribus veritatis resistant et cum potentibus innocentes destruant et potentes seducant [...]⁷

Em sembla que el text traduït per Arnau és aquest i no el que s'ha editat, en tant que “majors” és una traducció alternativa de “potentes” que pretén evitar la repetició de “poderoses” per tal de donar més varietat lèxica al text. El text editat és aparentment el resultat d'un error de lectura de “peccatores” per “potentes”, sigui del manuscrit mateix, sigui de la seva transcripció.

b) Un cas semblant es troba a la pàgina 126, ll. 10-19 on es descriuen novament els falsos religiosos, als quals se'ls amonesta:

Mementote cum eratis beati emulatores, pauperes divites [...] mercatores domorum [...]

Arnau tradueix el text de la manera següent:

Menbren-vos les vostres perversitats, ço és, quant éreu benanats envegoses, pobres abundants [...] mercaders de matrimonis [...]

En aquest cas, el text llatí editat correspon al text de la Revelació d'Hildegarda publicat per Fabricius l'any 1858 que llegeix “mercatores domorum”.⁸ Tanmateix, sobta que Arnau tradueixi aquesta expressió com a

6. Vegeu Johann Albert FABRICIUS, *Bibliotheca latina medii et infimae aetatis*, vol. III, Florència: J. Molini, 1858, pp. 243-244, reproduït a Michael EMBACH, *Die Schriften Hildegards von Bingen. Studien zur Überlieferung und Rezeption im Mittelalter und der Frühen Neuzeit*, Berlín: Akademie Verlag, 2003, pp. 233-234.

7. Kathryn KERBY-FULTON, Magda HAYTON i Kenna OLSEN, “Pseudo-Hildegardian Prophecy and Antimendicant Propaganda in Late Medieval England: An Edition of the Most Popular Insular Text of ‘Insurgent gentes’”, dins: Nigel MORGAN (ed.), *Prophecy, Apocalypse and the Day of Doom. Proceedings of the 2000 Harlaxton Symposium*, Donington: Shaun Tyas, 2004, pp. 160-194, aquí p. 191.

8. Vegeu Johann Albert FABRICIUS, *Bibliotheca latina...*, *op. cit.*, p. 244; i Michael EMBACH, *Die Schriften Hildegards...*, *op. cit.*, p. 234.

“mercaders de matrimonis”. En principi, podria tractar-se d'un descuit o d'una alteració creativa d'Arnau mateix, si no fos que la seva traducció correspon exactament a la variant del text llatí que es troba en l'edició suara esmentada de Kerby-Fulton, Hayton i Olsen, a saber, “mercatores matrimoniorum”.⁹ Sembla, doncs, que novament el text llatí segons el manuscrit de Morella no correspon al text llatí que Arnau traduïa.

c) També es poden registrar algunes inconsistències menors en el text català de la Revelació d'Hildegarda que semblen provenir de la mateixa tradició manuscrita: “submissis oculis” (p. 126, l. 2) esdevé “banyaran los hulls” (p. 129, l. 3) en lloc de “baixaran los hulls” i els “sancti ypocrite” (p. 126, l. 12) es converteix en “savis ypòcrits” (p. 129, l. 1).

4) En darrer terme, comentem un passatge del final del llibre (p. 135, ll. 11-24), on Arnau afirma que els falsos religiosos criticaran la Revelació d'Hildegarda i d'altres, però que, tot i així, hom pot autenticar aquestes revelacions per dues raons:

[...] totes revelacions particulars, scrites o no scrites, diran que són fetes per sperit maligne, e no hauran vergonya de dir monçònega, jatsia açò que clarament puga tot hom conèixer lo contrari per dues coses: la huna, car serà de tals coses sdevenidores que neguna persona no les pot saber abans que sdevinguen; l'altra, car maniffestament aquelles revelacions daran a conèixer e les fal·làcies e les perversitats del maligne sperit, les quals ell mateix no descobrirà, car seria contra si. E aquesta rahó: perquè los damunt dits, per ço com són plens de maligne sperit e ministres seus, menyspreen, e dampnen lo poble.

La dificultat d'aquest passatge resideix en el fet que Arnau anuncia dos criteris que poden autenticar una vertadera revelació, els quals introdueix clarament amb les paraules “la huna” i “l'altra”. Al final del passatge, però, sembla afegir una tercera raó (“e aquesta rahó”), la qual, curiosament, no estableix cap criteri que permeti reconèixer les revelacions autèntiques. Hi ha, per tant, un problema tant d'estructura com de contingut.

Per a resoldre la qüestió, cal remarcar que el text del manuscrit de Morella —i també la transcripció— deia “per qui” en lloc de “perquè”,¹⁰ que és una conjectura de Batllori. Ara bé, aquesta conjectura, juntament amb la puntuació introduïda, s'ha d'eliminar. El text correcte certament és el de la transcripció:

E aquesta rahó per qui [o: què] los damunt dits, per ço com són plens de maligne sperit e ministres seus, menyspreen, e dampnen lo poble.

9. Vegeu Kathryn KERBY-FULTON, Magda HAYTON i Kenna OLSEN, “Pseudo-Hildegardian Prophecy...”, *op. cit.*, p. 192.

10. Cf. Ramon D'ALÒS, “Arnau de Vilanova: *Confessió de Barcelona*”, *op. cit.*, p. 23.

El sentit correcte d'aquesta frase, que Batllori aparentment jutjà poc intel·ligible, s'obté si la paraula "E" és llegida com a forma dialectal del verb "ésser" (3^{era} persona del singular) i no amb el valor de conjunció, és a dir: "És aquesta la raó per la qual...".

* * *

No cal dir que aquestes observacions no desmereixen, en absolut, el treball acurat dels qui intervingueren en l'edició de la *Confessió de Barcelona*. Tan sols pretenen aclarir alguns *loci obscuri* del text, i desmentir, definitivament, que els àngels tinguin corns!